

תפיסות של בתי המשפט בישראל לגבי גבולות שמירת הסודיות בעבודה סוציאלית¹

מיכל סגל

החוג לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית תל-חי

תקציר

רקע: תפקיד העובדים הסוציאליים כרוך בשמירה על סודיות המידע שהלקוחות מוסרים להם, והחוק הישראלי אף מתייחס לחובת הסודיות המוטלת על העובדים הסוציאליים.

מטרת המחקר: המאמר הנוכחי מבקש לבחון תפיסות של בתי המשפט בישראל לגבי גבולות השמירה על סודיות בעבודה סוציאלית והממדים המשפטיים הרלוונטיים לתהליך קבלת ההחלטות של עובדים סוציאליים בנושא.

שיטת המחקר: במחקר נעשה שימוש בשיטת מחקר איכותנית: נחקרו 55 פסקי דין שבהם היו מעורבים עובדים סוציאליים ושנגעו באופן ישיר ועקיף בנושא השמירה על סודיות בעבודה סוציאלית.

ממצאי המחקר: מפסקי הדין עולות שלוש תמות: (1) סודיות ופרטיות הן הבסיס ליחסי האמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג; (2) ערך גילוי האמת גובר על ערך החיסיון בהליכים משפטיים כאשר חשיפת המידע היא קריטית לגילוי האמת לצורך עשיית צדק; (3) חובת הסודיות אינה חלה על עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין בהכנת תסקיר לבתי המשפט.

מסקנות והשלכות לפרקטיקה ולמדיניות: בתי המשפט מנסים לאזן את המתח שבין השמירה על סודיות ופרטיות הלקוח לבין הצורך בהפרת הסודיות בנסיבות מסוימות. במאמר מוצגות תובנות שיכולות לסייע לעובדים סוציאליים לאזן מתח זה, ודרכי פעולה שיסייעו לעובדים סוציאליים בתהליך קבלת ההחלטות בנושא השמירה על סודיות בפרקטיקה היום-יומית.

מילות מפתח: סודיות, חיסיון, גילוי מידע, משפט ועבודה סוציאלית, דילמות אתיות, כבוד האדם וחירותו.

1 המחברת מבקשת להודות לקוראים האנונימיים על הערותיהם החשובות והמועילות ועל תרומתם המשמעותית לאיכות המאמר.

מבוא

המאמר מבקש להציג ממצאי מחקר בנושא תפיסות של בתי המשפט בישראל לגבי גבולות שמירת הסודיות בעבודה סוציאלית. בחינה מעמיקה של פרשנויות שופטים בהקשר זה תאפשר הצצה ראשונית וייחודית אל תפיסת בתי המשפט לגבי התמודדותם של עובדים סוציאליים עם שמירת סודיות, ותבהיר את הממדים המשפטיים הרלוונטיים לתהליך קבלת ההחלטות של עובדים סוציאליים בנושא.

למאמר ארבעה חלקים. בחלק הראשון ייסקרו הספרות התאורטית והאמפירית בנושא מורכבות המפגש של עובדים סוציאליים עם הזירה המשפטית, הממדים המשפטיים של דילמות אתיות בעבודה סוציאלית וההיבטים של שמירה על סודיות בעבודה סוציאלית; בחלק השני תוצג שיטת המחקר; בחלק השלישי יוצגו ממצאי המחקר; בחלק הרביעי יוצג סיכום אינטגרטיבי של ממצאי המחקר ותובנות שעובדים סוציאליים יכולים ללמוד מהן, ויוצעו דרכי פעולה שיכולות לסייע לעובדים סוציאליים בתהליך קבלת ההחלטות בנושא שמירה על סודיות בפרקטיקה היום-יומית.

סקירת ספרות

מורכבות המפגש של עובדים סוציאליים עם הזירה המשפטית

בשנת 1996 נחקק חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996 (ס"ח 152). מטרת החוק הייתה להסדיר את העיסוק בעבודה סוציאלית כמקצוע ולהגדיר התנהגות נאותה באמצעות כללי אתיקה, כך "ששירותי העבודה הסוציאלית יינתנו רק בידי עובדים הכשירים לכך ושהעוסקים במקצוע זה יעבדו לפי כללי אתיקה נאותים" (הצעת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ה-1995, ה"ח 230).

מאז חקיקת חוק העובדים הסוציאליים, חל גידול ברפרטואר התפקידים שעובדים סוציאליים ממלאים לפי תקן וחוק, ובמספר החוקים המעגנים את תפקידם (גולדשטיין וגירון, 2018; דורון, 2012; דורון, רוזנר וקרפל-הנס, 2007; שפיר ואחרים, 2002). בהתאם לכך, קוד האתיקה של איגוד העובדים הסוציאליים משנת 1994 עבר שינוי מקיף בשנים האחרונות, ובשנת 2018 הוא עודכן בפעם השלישית כדי להתאימו לשינויים ולתמורות שחלו במקצוע העבודה הסוציאלית בישראל (קוד האתיקה של איגוד העובדות והעובדים הסוציאליים, 2018).

הפרקטיקה היום-יומית של העובדים הסוציאליים כרוכה לעיתים קרובות במגע עם מערכת החוק ובתי המשפט, וחוקים שונים מגדירים את סמכותם בהקשר זה: חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971; חוק הסעד (סדרי דין בעניני קטינים, חולי נפש ונעדרים), התשט"ו-1955; חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960; חוק ההגנה על חוסים, התשנ"ה-1996; חוק אימוץ ילדים, התש"ך-1960; ועוד (גולדשטיין וגירון, 2018, עמוד 12). לכן, אפשר לומר שעובדים סוציאליים פועלים כרשות מוסמכת מטעם מערכת החוק ובתי המשפט (שניט, 2001).

גם עובדים סוציאליים שאינם פועלים כרשות מוסמכת באים במגע יום-יומי עם מערכת החוק ובתי המשפט: לדוגמה, העובדים הסוציאליים מסנגרים על לקוחותיהם ומסייעים להם במיצוי זכויותיהם

מול רשויות ממשלתיות בתחומים שונים, בהם דיור ציבורי, ביטוח לאומי, חינוך, בריאות ועוד. במחקר כמותני שנערך בשנת 2018 בקרב 234 עובדים סוציאליים בטורקיה ועסק בדילמות אתיות בעבודה סוציאלית, ציינו 77% מהמשתתפים כי הם חוו דילמה לגבי בקשה של הלקוח לזכויות שאינן מגיעות לו לפי החקיקה (Zengin, 2018). מכאן שהעובדים הסוציאליים מחויבים להתמצא במערכת החוק ובתי המשפט, לרכוש ידע משפטי רחב וללמוד שפה חדשה שאינה מוכרת להם – השפה המשפטית (Madden, 2003). עם זאת, במחקר שנערך בישראל בשנת 2005 נמצא שעובדים סוציאליים נרתעים ממערכת החוק והמשפט, ומחזיקים בתפיסה שלילית לגבי בית המשפט ויחסו אליהם (קרפל-הנס, דורון ואור-חן, 2008).

הממדים המשפטיים בדילמות אתיות בעבודה סוציאלית

שדה הפעולה של העבודה הסוציאלית רצוף התמודדויות עם דילמות אתיות הקשורות בלקוחות, בעמיתים, במקצוע ובמעסיק. העובדים הסוציאליים פועלים בזירות ארגוניות מורכבות וחסרות משאבים, באים במגע עם אוכלוסיות פגיעות ועם מידע רגיש, ונאלצים לאזן ברגישות בין ערכים, חוקים, דרישות ואינטרסים שונים (גוטמן, 2011; Banks, 2016; Gray & Giddons, 2007; Linzer, Conboy & Eillen, 2003; Motieciene, Laitinen, & Skaffari, 2019).

בספרות קיימים מודלים מגוונים לפתרון דילמות אתיות בעבודה סוציאלית (Congress, 2000; Hodgson & Watts, 2017; Reamer, 2013), והם מציעים עקרונות דומים להליך קבלת ההחלטות בדילמות אתיות באשר הן: זיהוי הערכים האתיים המרכזיים בעבודה סוציאלית; זיהוי ערכי הלקוח; זיהוי הארגונים והקבוצות שיושפעו מההחלטה האתית; בחינת קוד האתיקה וחוקים רלוונטיים לפתרון הדילמה; זיהוי כל הדרכים לפעולה, והיתרונות והחסרונות של כל אחת מהן; התייעצות עם עמיתים; קבלת ההחלטה; תיעוד תהליך קבלת ההחלטה והנימוקים להחלטה בתיק המטופל. מכאן שכחלק אינהרנטי מתהליך קבלת ההחלטות בפתרון דילמות אתיות בעבודה הסוציאלית, על העובדים הסוציאליים להכיר גם את החוקים הרלוונטיים. חשוב לציין שהעובדים הסוציאליים בישראל נדרשים להכיר גם את ההנחיות הפנימיות של מנכ"ל משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים הנוגעות לתחום מומחיותם הספציפי, לדוגמה אזרחים ותיקים, פרט ומשפחה, נערות בסיכון ועוד (תקנון עבודה סוציאלית, 2018).

עם זאת, ההיכרות עם החקיקה הרלוונטית לתהליך קבלת ההחלטות אינה תמיד מספיקה לאיתור הידע המשפטי הדרוש לפתרון הדילמה האתית, מאחר שהחוקים אינם תמיד ברורים ולעיתים קשה להבין מהם כיצד על העובדים הסוציאליים לפעול. פרשנות של חקיקה נעשית בדרך כלל על ידי מערכת בתי המשפט במסגרת פסקי דין (מאוטנר, 2008; Madden, 2003). לדוגמה, בפסקי דין שבהם מעורבים עובדים סוציאליים בית המשפט יכול לקבוע קווים מנחים לדרך הפעולה שעליהם לנקוט אם הם נאלצים להפר את חובת שמירת הסודיות כלפי הלקוח. משום כך, חוקרים מדגישים כי חשוב שבמסגרת תהליך קבלת ההחלטות בפתרון דילמות אתיות יהיו העובדים הסוציאליים מודעים גם לפסקי הדין הרלוונטיים (Congress, 2000; Dicken, 2013).

בישראל כמעט שלא נערכו מחקרים הבוחנים את תהליך קבלת ההחלטות האתיות בקרב עובדים סוציאליים. במחקר יחיד שנערך בישראל בשנת 2003 נבחן תהליך קבלת ההחלטות בדילמות אתיות

בקרוב 1,200 עובדים סוציאליים. במחקר נבדקו סוגי הדילמות האתיות שבהם נתקלו העובדים הסוציאליים, כיצד הכריעו בדילמה, מה הייתה ההשכלה וההכשרה שלהם בתחום האתיקה, האם היה בידיהם ידע לגבי הקוד האתי של העובדים הסוציאליים בישראל ומה הייתה מערכת התמיכה שלהם בקבלת ההחלטות (Linzer et al., 2003). על פי המחקר, ההיבט בעבודתם שהעלה את הדילמות הרבות ביותר היה חובת הסודיות (דווחה על ידי 72.7% מהמשתתפים), והדרכים העיקריות להתמודדות עם הדילמות האתיות שצוינו היו התייעצות עם עמיתים וקבלת החלטות עצמאית. מהמחקר עלה גם כי העובדים הסוציאליים בישראל אינם בוחנים את ההיבטים המשפטיים של הדילמה האתית בתהליך קבלת ההחלטות, כלומר אינם מביאים בחשבון חוקים ופסקי דין רלוונטיים.

דיקן (Dicken, 2003) היטיב לתאר את מורכבות היחסים בין משפט לבין אתיקה בעבודה סוציאלית בהשוואתם לנישואים בכפייה: כל אחד מהצדדים מחויב להישאר בנישואים שנכפו עליו ולחיות במערכת יחסים זוגית הכרוכה בתלות הדדית, במריבות, בתסכול ובמתח ששוררים לכל אורכה. דימוי ה"נישואים הכפויים" שהציע דיקן משקף את המציאות המורכבת שבה פועלים העובדים הסוציאליים, שבה מערכת החוק ובתי המשפט הם חלק בלתי נפרד מעבודתם, גם אם יש להם תפיסות שליליות בנוגע לכך.

היבטים של שמירה על סודיות בעבודה סוציאלית

חוק העובדים הסוציאליים הגדיר לראשונה בחקיקה את חובת הסודיות החלה על העוסקים בעבודה סוציאלית בכל הנוגע למידע על לקוחותיהם, ונקבעו בו המקרים שבהם אפשר להפר חובה זו. בהקשר זה השווה החוק בין מעמדם של עובדים סוציאליים למעמד בעלי מקצועות טיפוליים אחרים, כפי שעולה מדינוי ועדת הכנסת לקראת חקיקת חוק העובדים הסוציאליים: "העובדים הסוציאליים יהיו מחויבים לשמור על סוד מקצועי, כיתר בעלי המקצועות הרגישים האחרים" (פרוטוקול ישיבה מספר 427 של ועדת הכנסת, הכנסת ה-13, 30.12.1996).

חשיפת מידע בפני העובדים הסוציאליים היא תנאי לקבלת שירות מלשכות הרווחה, והעובדים הסוציאליים מחזיקים מידע רב על תחומי חייו של הלקוח. לכן קיים אינטרס ציבורי להכיר בזכותו של הלקוח לשמירה על פרטיותו וכבודו (שניט, 2001). כמו כן, סודיות היא אבן יסוד ביחסים בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, והיא הבסיס לאמון ביניהם. הלקוח מניח שהעובדים הסוציאליים מחויבים לסודיות בכל שלבי השירות שהוא מקבל מהם, ולכן חש בטוח לשתף פעולה עימם, לחשוף את סודותיו הכמוסים והאינטימיים בפניהם ולא להסתיר מידע (וייל, 2003; שניט, 2001; Sandu & Frunza, 2017). השופט יצחק עמית היטיב לתאר את חשיבות הסודיות כבסיס למערכת היחסים בין מטפל למטופל:

המטופל פותח בפני המטפל את סגור ליבו, וחושף בפניו את תחושותיו וחוויותיו האינטימיות ביותר. פתיחת גבולות החיסיון בכל מקרה שהמטפל חשף בפני המטפל דברים שחווה ביחס להשתלשלות האירועים, משמעה פגיעה ביכולתו או ברצונו של מטופל לדבר באופן חופשי עם מטפלו, שכן לעולם יקנן בו החשש כי סודותיו הכמוסים ביותר יהפכו לנחלתם של אחרים (בש"פ 8252/31 מדינת ישראל נ' שיינר, עמוד 82 [פורסם בנבו, 23.1.2014]).

חשיבות השמירה על פרטיות הלקוחות וסודיות המידע שהם מוסרים עולה גם מקוד האתיקה של איגוד העובדים הסוציאליים (2018, עמוד 14): "העובדים הסוציאליים יכבדו את זכותם של הלקוחות לפרטיות ויקפידו על סודיות המידע שיתקבל במהלך התערבותם המקצועית, גם לאחר סיום הקשר המקצועי איתם ואף לאחר פטירתם של הלקוחות". אולם ההגנה על פרטיות הלקוח ועל סודיות המידע שמסר אינה אבסולוטית, ובמקרים מסוימים העובדים הסוציאליים רשאים להפר אותה. לפי קוד האתיקה, עובדים סוציאליים רשאים למסור מידע על אודות לקוחותיהם "רק כאשר החוק או הנסיבות המקצועיות יחייבו זאת, ורק במידה הנדרשת למטרה שלשמה תיעשה החשיפה" (שם, עמוד 14). לכן, כחלק מהחווה הטיפולית בין העובדים הסוציאליים ללקוחותיהם עליהם לעדכן את הלקוח על "מגבלות הסודיות במצב נתון, על המטרות שהמידע נדרש לשמן וכיצד ייעשה בו שימוש" (שם). בחוק העובדים הסוציאליים מוזכרים שלושה היבטים שונים של חובת הסודיות: סודיות המידע, חיסיון וגילוי מידע. בחלק הבא אציג היבטים אלה.

סודיות המידע

סעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים, המובא להלן, עוסק בשמירה על סודיות המידע שהלקוח מסר:

8(א) מידע על אדם שהגיע לעובד סוציאלי במסגרת מקצועו, חובה עליו לשמרו בסוד ואינו רשאי לגלותו אלא באחת מאלה:

(1) האדם שעליו המידע הסכים בכתב לגילוי לאחר שהוסברה לו משמעות ההסכמה, זולת אם העובד הסוציאלי שוכנע שהגילוי עלול לפגוע באותו אדם או בבן משפחתו;

(2) הגילוי הוא של מידע שנמסר לעובד סוציאלי שלא על ידי האדם שעליו המידע, ובלבד שהעובד הסוציאלי שוכנע שהמידע דרוש לשם טיפול באותו אדם או בבן משפחתו;

(3) הגילוי הוא של מידע שנמסר לעובד סוציאלי בידי האדם שעליו המידע, ובלבד שהעובד הסוציאלי שוכנע שהמידע דרוש לשם טיפול בילדיו הקטינים של אותו אדם;

(4) הגילוי דרוש לשם מניעת פגיעה באדם שעליו המידע או באדם אחר;

(5) קיימת בחוק חובה או רשות לגילוי המידע או לאיסוף המידע;

(6) הגילוי נדרש על ידי ועדת המשמעת כמשמעותה בחוק זה;

(7) הגילוי דרוש למטרת פיקוח מקצועי על עבודת עובדים סוציאליים או הדרכתם ובלבד שהמידע יימסר רק לבעלי תפקידים ועל פי כללים שקבע השר לאחר התייעצות עם המועצה;

(8) בית משפט שבפניו התעורר הצורך בגילוי המידע התיר את גילוי המידע, אם נוכח שקיימות נסיבות מיוחדות המצדיקות זאת.

סעיף 8(א) מזכיר את החשיבות של שמירה על "סודיות" המידע על אדם שהגיע לעובד סוציאלי במסגרת מקצועו, ובהמשך מפורטות הנסיבות שבהן אפשר להפר סודיות זו. העובדים הסוציאליים

מחויבים עקרונית לשמור על סודיות המידע שמסר הלקוח ועל פרטיותו, אולם הם רשאים להפר את חובת הסודיות כדי להגן על הלקוח עצמו או על צדדים שלישיים במספר מצומצם של מקרים הקבועים בחוק (גולדשטיין ורוזנר, 2000; שניט, 2001).

הפרת הסודיות מותרת, לדוגמה, במקרה שגילוי המידע נדרש "לשם טיפול בילדיו הקטינים של האדם" (סעיף 8(א)(3)), במקרה של חשש שהלקוח יפגע בעצמו או למניעת פגיעה באדם אחר (סעיף 8(א)(4)), או כאשר קיימת חובה בחוק לגלות מידע (סעיף 8(א)(5)) – כמו חובת הדיווח על התעללות בקטין או בחסר ישע בהתאם לסעיף 368 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. המחוקק גם ראה לנכון לאפשר לבית המשפט להתיר את גילוי המידע אם קיימות נסיבות מיוחדות המצדיקות זאת (סעיף 8(8)). כלומר השמירה על סודיות אינה מוחלטת ואפשר להפרה כדי להגן על אינטרסים חברתיים אחרים, כמו מניעת פגיעה בקטינים או באדם אחר.

חיסיון בעבודה סוציאלית

היבט נוסף של סודיות המידע שהלקוח מוסר לעובדים הסוציאליים מתבטא בחיסיון החל על עובדים סוציאליים בהליכים משפטיים. עד לחקיקת החוק לא חל על עובדים סוציאליים חיסיון המונע מהם מתן עדות בבית משפט. גם מבחינה זו השווה החוק את מעמדם לזה של בעלי מקצוע אחרים מתחום הטיפול, ופקודת הראיות התשל"א-1971 תוקנה כך ש"יוענק לעובד הסוציאלי חיסיון מפני עדות בבית המשפט בדומה לחיסיון הקיים לפסיכולוג מומחה" (הצעת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ה-1995, ה"ח 230). כך בהתאם לסעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים והתיקון לסעיף 50א לפקודת הראיות, "עדות עובד סוציאלי":

עובד סוציאלי כהגדרתו בחוק העובדים הסוציאליים, תשנ"ו-1996, אינו חייב למסור ראייה על דבר הנוגע לאדם שנזקק לשירותו והדבר הגיע אליו תוך עיסוקו כעובד סוציאלי והוא מן הדברים שלפי טיבם נמסרים לעובד סוציאלי בדרך כלל מתוך אמון שישמרם בסוד, אלא אם כן ויתר האדם על החיסיון או שבית המשפט מצא כי הצורך לגלות את הראיה לשם עשיית צדק עדיף על העניין שיש שלא לגלותה.

כלומר, אם עובדת סוציאלית מוזמנת על ידי בעלי דין לתת עדות בבית המשפט על תוכן שיחותיה עם לקוח או למסור מסמכים מתיק לקוח לידי בית המשפט, היא יכולה להסיר את החיסיון החל על מערכת היחסים בינה לבין הלקוח רק בשני מצבים: אם הלקוח ויתר על החיסיון, או אם בית המשפט הסיר את החיסיון בהתאם לתנאים הקבועים בפקודת הראיות. הרציונל שעומד מאחורי החיסיון, בדומה לרציונל של סעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים, הוא שחשיפת מידע תפגע באמון של הלקוח ברשויות הרווחה. הלקוח מוסר את המידע לעובדים הסוציאליים מתוך הנחה שאלה ישמרו על פרטיותו וצנעתו גם במסגרת הליכים משפטיים, ולכן, בדומה לסעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים, השמירה על סודיות היא הכלל והסרת החיסיון היא החריג (שניט, 2001). עם זאת, בניגוד לסעיף 8 שמוטיר בידי העובדים הסוציאליים את ההחלטה אם להפר את חובת הסודיות כלפי הלקוח, בסעיף 65 החלטה זו אינה מסורה לידי העובדים הסוציאליים: החיסיון הוא של הלקוח, ולכן הוא יוסר רק בעקבות הסכמת הלקוח או החלטה מפורשת של בית המשפט שדן בבקשה להסרת החיסיון (גולדשטיין ורוזנר, 2000; שניט, 2001).

גילוי מידע

השמירה על סודיות ופרטיות נדונה בחוק גם מכיוון אחר, כפי שבא לידי ביטוי בסעיף 7(א) לחוק העובדים הסוציאליים: "אדם זכאי לקבל מעובד סוציאלי מידע בדבר טיפולו של העובד הסוציאלי בענייניו למעט מידע הנוגע לאדם אחר ורישומים אישיים של העובד הסוציאלי". כלומר, ההנחה היא שהמידע בתיקו האישי של הלקוח הוא קניינו, ולכן מסירתו ללקוח היא הכלל ואי-מסירתו היא החריג. העובדים הסוציאליים יכולים להפעיל שיקול דעת ולהחליט אם למנוע מידע מהלקוח כדי להגן על פרטיותם של צדדים שלישיים, או על אינטרסים של העובדים הסוציאליים עצמם. שמורה להם הזכות שלא לחשוף את הרישומים האישיים כדי שיוכלו לפעול באופן מקצועי וחופשי, ללא חשש שידרשו מהם לחשוף אותם. עם זאת, חוק העובדים הסוציאליים אינו מגדיר מהם רישומים אישיים. גולדשטיין ורוזנר (2000) מציעים להגדיר רישומים אישיים כ"רישום שאינו נחשף לעין הלקוח. בכלל זה: הערות אישיות, רישומי הדרכה, הרהורים לגבי כיווני טיפול ופעולה אפשריים, התלבטויות מקצועיות, נקודות ציון לביצוע פעולות (שאינן ביטוי של תוכנית טיפול), רישומים של סטודנטים עם הערות המדריך וכיוצ"ב" (עמוד 30).

כמו כן, סעיף 7(ב) קובע כי העובד הסוציאלי יכול לסרב למסור מידע ללקוח "אם לדעתו תיגרם, עקב מסירת המידע, פגיעה חמורה במבקש המידע או באדם אחר". כלומר החוק מתיר לעובדים הסוציאליים להפעיל שיקול דעת ולסרב למסור את המידע כדי למנוע פגיעה חמורה בלקוח עצמו או בצדדים שלישיים (גולדשטיין ורוזנר, 2000). מאחר שסירוב למסור מידע הוא פגיעה חמורה בקניינו ובכבודו של הלקוח, הוא ייעשה במשורה ורק במקרים שקבועים בסעיף 7 לחוק העובדים הסוציאליים (שניט, 2001).

במבט רחב יותר, פרטיות היא זכות העומדת לאדם באשר הוא ולכן נמנית לצד זכויות נוספות בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. חוק היסוד הוא בעל מעמד חוקתי וכך גם הזכויות הנכללות בו (ברק, 2014). לפי סעיף 7(א): "כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו", ולפי סעיף 7(ד): "אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו". לכן, השמירה על פרטיות הלקוח וסודיות המידע שהוא מסר צריכה להיבחן לאור חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, נוסף על בחינתה לאור הסעיפים הרלוונטיים בחוק העובדים הסוציאליים. סעיף 8 לחוק היסוד קובע כי "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו". מכאן שפגיעה בפרטיות הלקוח, אם היא הכרחית, צריכה להיות מידתית. המידתיות מתבטאת בכך שעובדים סוציאליים המחליטים לאחר בחינת כל הנסיבות להפר את השמירה על סודיות, מחויבים לעשות זאת במידה מצומצמת ככל האפשר. יפים לעניין זה דבריו של שניט (2001, עמוד 33-34):

כאשר אנו [העובדים הסוציאליים] שוקלים גילוי מידע על אודות המטופל תוך פגיעה בפרטיותו לשם מניעת פגיעה בו או באדם אחר [...] מוטל עלינו להעריך אם בנסיבות המקרה, בהנחה שתכלית הגילוי שהותרה בחוק היא לתכלית ראויה, מתקיים איזון נאות בין שתי תוצאות צפויות: הפגיעה בפרטיות, לעומת מניעת פגיעה בשלומם של

אותו אדם או של אדם אחר. נקודת האיזון תיקבע בכל מקרה ומקרה בזיקה להנחיית חוק היסוד שהפגיעה 'אינה עולה על הנדרש'. היינו שלא ניתן היה להשיג את התכלית הראויה הכרוכה בגילוי סוד מקצועי על אודות המטופל, בדרך אחרת, פחות פוגעת בפרטיותו.

וכן דבריה של כבוד השופטת תמי לוי יטח בפסק דין **לוזון נ' גרינפלד**, שבו היא בוחנת את הפגיעה בפרטיות בכפוף לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ומבהירה כי הפגיעה בפרטיותו של התובע חייבת להיות מידתית (עמוד 21):

נוכח היותה של הזכות לפרטיות ובכללה זכות החיסיון, זכות חוקתית, הרי שכל פגיעה בזכות זו יש לבחון בהתאם לסעיף 8 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, היינו, על הפגיעה להיות במידה ש"אינה עולה על הנדרש". פועל יוצא מכך הוא כי יש לבחון, האם ניתן היה להשיג את התכלית הראויה, הכרוכה בגילוי הסוד המקצועי על אודות המטופל, בדרך אחרת, הפוגעת פחות בפרטיותו.

כלומר מעמדה החוקתי של הזכות לפרטיות נובע מחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, והעובדים הסוציאליים צריכים לפעול בהתאם. גם אם הפגיעה בפרטיות הלקוח היא מחויבת המציאות, עליה להיות מצומצמת ככל האפשר. הפרת חובת הסודיות מצד העובדים הסוציאליים יכולה להוביל להגשת תביעה נגדם מצד הלקוח, בדרישה לפיצוי על הנזקים שנגרמו לו בשל הפרת הסודיות בניגוד לחוק העובדים הסוציאליים; בשל פגיעה בפרטיותו בניגוד לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981; בשל פגיעה בכבודו ופרטיותו בהתאם לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו; ובשל פגיעה בשמו הטוב בהתאם לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965.

בחוק העובדים הסוציאליים נכללים אפוא עקרונות שלפיהם יש להתמודד עם דילמות הקשורות לשמירה על סודיות. עם זאת, החוק מותיר בידי העובדים הסוציאליים שיקול דעת מקצועי רחב בהקשר זה. לדוגמה, חוק העובדים הסוציאליים אינו מגדיר מהי פגיעה חמורה המצדיקה את סירובו של העובד הסוציאלי למסור מסמכים מתיק הלקוח בהתאם לבקשתו (סעיף 7(ב) לחוק העובדים הסוציאליים), מהם רישומים אישיים שהעובדים הסוציאליים רשאים שלא לחשוף בפני הלקוח בהתאם לסעיף 7(א) לחוק (גולדשטיין רוזנר, 2000, עמודים 30, 39), ומהם השיקולים האפשריים של בית המשפט בבואו להסיר חיסיון במסגרת הליכים משפטיים.

נראה שחוק העובדים הסוציאליים מנסה ליישב את המתח בין זכות הלקוח לפרטיות וחובת העובדים הסוציאליים לשמור על פרטיות הלקוח, לבין הצורך והחובה למנוע פגיעה בלקוח או באחרים. עם זאת, כאמור, החוק אינו נותן לכך מענה ברור. לכן, דרך נוספת להבין את החוק על סעיפיו השונים היא לבחון את פרשנות בתי המשפט לחוקים אלה באמצעות פסקי הדין הניתנים בהליכים משפטיים שבהם מעורבים עובדים סוציאליים ושקשורים לשמירה על סודיות.

לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את תפיסת בתי המשפט לגבי הממדים המשפטיים הרלוונטיים לתהליך קבלת ההחלטות בנושא שמירת סודיות מקצועית בעבודה סוציאלית. זהו מחקר ראשוני בנושא זה בישראל, והוא אינו מתיימר לתת תשובות חד-משמעיות לגביו אלא להציג בפני העובדים הסוציאליים תמונה בהירה בנושא שמירת הסודיות המקצועית בעיני בתי המשפט בישראל.

שיטת המחקר

המחקר בוצע בשיטת מחקר איכותנית של חקר מסמכים – פסקי דין שנבחרו לצורך המחקר (Dobinson, 2002; Hall & Wright, 2008; Patton, 2002; Johns, 2007). השיטה שנבחרה לניתוח הטקסט היא הניתוח הנושאי (דושניק וצבר בן יהושע, 2016; שקדי, 2014), שבו נערך ניתוח של קטעי טקסט המשקפים את ההשקפות, הידע והאמונות של נושאי המחקר – במקרה זה, שופטי בתי המשפט (Dobinson & Johns, 2007). ניתוח טקסט מאפשר להתבונן בהבניית המציאות כפי שהיא משתקפת מדברי השופטים תוך "הקשבה למילים, לשפה שבה בוחר פסק הדין לדבר" (תירוש, 2001, עמוד 582; Hall & Wright, 2008), ולהעניק פרשנות מתאימה להן בהקשר של טקסט זה.

במחקר נכללו פסקי דין שענו על שלושה קריטריונים. הקריטריון הראשון הוא פסקי הדין שניתנו בישראל החל משנת 1996, שנת כניסתו לתוקף של חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996, ועד לסוף שנת 2019. זוהי תקופה ממושכת דיה המאפשרת מבחן היסטורי של יישום חוק העובדים הסוציאליים בנושא שמירת סודיות. הקריטריון השני הוא הערכאות שבהן ניתנו פסקי הדין: בית משפט השלום, בית המשפט לענייני משפחה, בית המשפט המחוזי, בית המשפט העליון ובית הדין המשמעתי של עובדי המדינה. המטרה הייתה להתמקד בערכאות שבהן נדון הנושא המשפטי הרלוונטי למחקר זה, גבולות שמירת הסודיות כפי שהם משתקפים בחוק העובדים הסוציאליים. הקריטריון השלישי הוא מעורבות של עובדים סוציאליים בפסקי דין שעיקרם נושא שמירת הסודיות, כפי שבא לידי ביטוי בסעיפים הרלוונטיים בחוק העובדים הסוציאליים: סעיף 7 – קבלת מידע; סעיף 8 – סוד מקצועי; סעיף 65 – עדות עובד סוציאלי. כל פסקי הדין שאותרו לפי הקריטריונים לעיל נכללו במסד הנתונים של מחקר זה, ולא נבחר מדגם מתוכם. המחקר אינו כולל תביעות ייצוגיות ופסקי דין שהסתיימו בהסכמי פשרה מחוץ לכותלי בית המשפט.

פסקי הדין הרלוונטיים (להלן: "פסקי הדין") אותרו באמצעות שני מאגרי מידע מקוונים: נבו² ותקדין³. במאגרי המידע המקוונים נערך חיפוש אחר אזכורים של סעיפים 7, 8 ו-65 לחוק העובדים הסוציאליים. נכון למועד עריכת המחקר בסוף שנת 2019, בחיפוש אחר אזכורים של סעיף 7 לחוק העובדים הסוציאליים נמצאו 16 פסקי דין; בחיפוש אזכורים של סעיף 8 לחוק נמצאו 43 פסקי דין; ובחיפוש אזכורים של סעיף 65 לחוק נמצאו 160 פסקי דין. בסך הכול אותרו באופן זה 219 פסקי דין. לאחר ניפוי כפילויות, וכן ניפוי

2 www.nevo.co.il

3 www.takdin.co.il

פסקי דין שכללו את המושגים שהוגדרו בחיפוש אך בפועל לא ענו לקריטריונים הרלוונטיים למחקר, נותרו 55 פסקי דין. בחלוקה לפי ערכאה שיפוטית: 54% מפסקי הדין ניתנו בבית משפט השלום; 24% בבית המשפט המחוזי; 9% בבית המשפט לענייני משפחה; 11% בבית המשפט העליון; ו-2% בבית הדין המשמעתי לעובדי מדינה. 64% מפסקי הדין עסקו בסעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים, 22% עסקו בסעיף 8 לחוק ו-14% עסקו בסעיף 7 לחוק. ב-64% מפסקי הדין קבע בית המשפט כי הפגיעה בסודיות אינה מוצדקת, ב-25% מפסקי הדין הצדיק בית המשפט את הפגיעה בסודיות, וב-11% מפסקי הדין אפשר בית המשפט פגיעה חלקית בסודיות – לדוגמה, חשיפה של חלק מהמידע שעליו חלה סודיות.

ניתוח פסקי הדין נעשה בארבעה שלבים. בשלב הראשון קראה החוקרת את פסקי הדין קריאה רציפה וקפדנית כדי למצוא את יחידות המשמעות בכל אחד מהם. בשלב השני, שלב ה"קידוד הפתוח" שבו מוגדרות התמות, אותרו ציטוטים בעלי משמעות מתוך פסקי הדין ועל בסיסם הוגדרו התמות. השלב השלישי הוא הניתוח הממפה, ובו ביקשה החוקרת להשוות בין התמות השונות שגובשו בשלב הראשון והשני ולמצוא את הקשרים ביניהן, תוך גיבוש של תמות מרכזיות. השלב הרביעי הוא הניתוח הממוקד, ובו בחנה החוקרת בתהליך מובנה את הקשר בין התמות המרכזיות שגובשו ואת התרומה של תמות אלה להסבר התופעה הנחקרת (שקדי, 2003, עמוד 143; Strauss & Corbin, 1998).

מהימנות המחקר ותוקפו

המחקר האיכותני-קונסטרוקטיביסטי, בניגוד למחקר הכמותני הפוזיטיביסטי, מבקש להציג את הייחודיות של כל מקרה ומקרה. על כן, כל אחד מפסקי הדין במחקר הנוכחי הוא מקרה ייחודי הנשען על הפרשנות הסובייקטיבית של החוקרת. משום כך, המהימנות והתוקף של המחקר האיכותני נבחנים בכלים שונים מאלה שבהם נבחן המחקר הכמותני. בחלק זה אבקש לתאר את יישום ארבעת המרכיבים של עקרון האמינות (Trustworthiness) שבאמצעותם אפשר לבחון את מהימנות המחקר האיכותני, כפי שבוצע בניתוח הנתונים של פסקי הדין שבמחקר (Lincoln & Guba, 1985).

המרכיב הראשון הוא אמינות המחקר. אמינות המחקר מתבטאת בעיסוק ממושך ומעמיק של החוקר בשדה המחקר, במעורבות שלו במחקר ובהתבוננות אינטנסיבית בממצאים, וכן בהפגנת בקיאות בממצאי המחקר בעת הצגתם. כדי לשמור על אמינות המחקר, על החוקר להיות רפלקסיבי כלפי עצמו ומודע לתפיסותיו, לעמדותיו ולערכיו האישיים בנוגע לנושא הנחקר. כדי להגדיל את אמינות המחקר ולהעניק פרספקטיבה נוספת לממצאים, ליוו את ניתוח הנתונים שתי עובדות סוציאליות: האחת בעלת ניסיון של 13 שנים בתחום הסיעוד והזקנה, והשנייה בעלת ניסיון של כ-5 שנים בתחום מיצוי הזכויות בעבודה סוציאלית.

המרכיב השני נוגע ליכולת ההעברה וההכללה במחקר: כדי להבטיח יכולת זו הקפידה החוקרת שלא להוציא את הטקסט מהקשרו המקורי. המרכיב השלישי הוא התלות: כדי להקטין ככל האפשר את תלות המחקר, תיארה החוקרת בשקיפות מלאה את אופן ניתוח הנתונים. המרכיב הרביעי הוא ההתאמה במחקר: במחקר הנוכחי כלל שלב גיבוש התמות בחינה מדוקדקת של כל פסק דין בנפרד, ונערכה השוואה מתמדת בין הממצאים שעלו ממנו לבין הממצאים שעלו משאר פסקי הדין. ממצאי המחקר נותחו על ידי המחברת, שהיא חוקרת המתמחה בתחום היבטים החוקיים והאתיים בעבודה סוציאלית.

ממצאים

בחלק זה יוצגו הממצאים באמצעות שלוש תמות שעלו מניתוח פסקי הדין: (1) סודיות ופרטיות הן הבסיס ליחסי האמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג; (2) ערך גילוי האמת גובר על ערך החיסיון בהליכים משפטיים כאשר חשיפת המידע היא קריטית לגילוי האמת לצורך עשיית צדק; (3) חובת הסודיות אינה חלה על עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין בהכנת תסקיר לבתי המשפט. בכל תמה יוצגו 3-4 פסקי דין אשר מבטאים אותה.

סודיות ופרטיות הן הבסיס ליחסי האמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג

התמה הראשונה מבטאת את תפיסת בתי המשפט בנוגע להשלכות של הפרת חובת הסודיות על יחסי האמון בין העובדים הסוציאליים ללקוחות. בתי המשפט סבורים שחובת הסודיות היא הבסיס ליחסי האמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג.

המחשה לתמה זו עולה מפסק הדין **אדלר נ' מדינת ישראל**. במסגרת הליך פלילי שהתנהל נגד התובע (הנאשם) בגין תקיפה של אשתו (המתלוננת), ביקש הנאשם מבית המשפט להורות ללשכת הרווחה לחשוף את תוכן השיחות של עובדי לשכת הרווחה עם המתלוננת. בית המשפט בחן את חובת הסודיות והחיסיון החלים על העובדים הסוציאליים בהתאם לסעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים, העוסק בהסרת החיסיון על מידע שאליו נחשפו העובדים הסוציאליים מתוקף עיסוקם, וקבע כי חשיפת שיחותיה של המתלוננת תפגע בזכותה לפרטיות ובאמון הציבור ברשויות הרווחה (עמוד 5):

חשיפת המסמכים תפגע באמון שנתנה ברשויות הסעד, ביחסי מטופל-עובד סוציאלי בכלל וביחסי המתלוננת והעובדים הסוציאליים במקרה הקונקרטי בפרט [...] טעמו של החיסיון שנקבע בפקודת הראיות הוא לאפשר לרשויות הרווחה לקבל מידע מלא ואמין ככל הניתן, כדי שיוכלו לעשות עבודתן נאמנה, לטובת הציבור. כך גם מוגן האדם המוכן למסור מידע לרשויות הרווחה.

לפיכך, בית המשפט קבע שבקשת הנאשם אינה מבוססת על תשתית משפטית איתנה דיה כדי להצדיק את חשיפת תיקה של המתלוננת בלשכת הרווחה, ותביעתו נדחתה.

עמדה דומה מובאת בפסק הדין **פלוגי נ' מדינת ישראל** שניתן בהליך פלילי שהתנהל נגד נאשם באונס קטינה. הנאשם ביקש שעורך דינו יקבל לידיו את תוכן השיחות שהתנהלו בין הקטינה לבין העובדת הסוציאלית שטיפלה בה לאחר האונס. בית המשפט בחן את הסרת החיסיון על תוכן השיחות בהתאם לסעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים, דחה את בקשת הנאשם והדגיש את החשיבות של שמירה על יחסי אמון בין העובדים הסוציאליים ללקוחות כתנאי בסיסי לכך שהלקוחות ירגישו בטוחים לספר את סודותיהם לעובדים הסוציאליים (עמוד 11):

רצוננו כחברה שהפרט יוכל למצוא מזור למצוקותיו בדרך של טיפול, תוך שיוכל לשים מבטחו במטפל וביחסי האמון שהתפתחו ביניהם. החיסיון המוטל על הנמסר לעובד

סוציאלי, כמו גם לרופא ולבעלי מקצוע נוספים, מבקש להגן בראש ובראשונה על המטופל ועל מערכת היחסים בין המטופל למטפל, המושתתת כל כולה על יחסי אמון בין השניים.

בדומה לפסקי הדין הקודמים, גם בפסק הדין **מדינת ישראל נ' קוייה**, הנאשם בעבירת אונס ביקש מבית המשפט להורות ללשכת הרווחה לחשוף את תיק המתלוננת על האונס בלשכת הרווחה. בית המשפט דחה את בקשת הנאשם תוך הדגשת חשיבות יחסי האמון בין הלקוח לעובדים הסוציאליים, והשוואת מעמדם של העובדים הסוציאליים לצורך הענקת חיסיון למעמדו של פסיכולוג (עמוד 4):

לא בכדי השווה המחוקק לצורך הענקת חיסיון את מעמדו של העובד הסוציאלי למעמדו של הפסיכולוג שכן בכך ביקש המחוקק לתמרץ ולעודד את שיתוף הפעולה בין המטופל למטפל, תוך בניית יחסי אמון ביניהם, כאשר המטופל יודע שהדברים שהוא מוסר למטפל בו הם חסויים, ועל כן אל לו לחשוש לחשוף בפני המטפל את כל הידוע לו. מכאן הצורך במתן חיסיון לתוכן השיחות המתנהלות בין המטופל, כמו המתלוננת, לבין העובד הסוציאלי.

בתמה הנוכחית בית המשפט עוסק אפוא בפסיקותיו במערכת היחסים הישירה בין העובדים הסוציאליים ללקוחותיהם משני היבטים: הראשון הוא האמון הבסיסי שאמור לשרור בין העובדים הסוציאליים ללקוחותיהם, שמאפשר ללקוחות לחשוף סודות אינטימיים מתוך הנחה כי חל חיסיון על הדברים; ההיבט השני הוא שמירת הסודיות והפרטיות כאינטרס ציבורי שחורג ממערכת היחסים האישית בין העובדים הסוציאליים ללקוחות, ומטרתו למנוע פגיעה באמון הציבור ביכולתן של רשויות הרווחה לשמור על מידע רגיש שהתגלה להן במסגרת השירותים שהן מספקות.

ערך גילוי האמת גובר על ערך החיסיון בהליכים משפטיים כאשר חשיפת המידע היא קריטית לגילוי האמת לצורך עשיית צדק

בתמה הקודמת עלה כי בתי המשפט מכירים בהגנה על הסודיות והפרטיות כבסיס ליחסי האמון בין העובדים הסוציאליים ללקוחותיהם, ולכן החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג. בתמה הנוכחית ניכר כי בית המשפט סבור שהחיסיון הוא יחסי ומוגבל: ערך גילוי האמת בהליכים המשפטיים גובר על ערך החיסיון במקרים שבהם חשיפת המידע היא קריטית לגילוי האמת ולשם עשיית צדק בהליכים המשפטיים.

דוגמה לכך מובאת בפסק הדין **י' א' נ' היועץ המשפטי לממשלה**. המבקשים הם קרוביהם של קטינים שהתסקיר אינו ממליץ למנותם לאפוטרופוסים שלהם, ולטענתם פקידות הסעד שערכו את התסקיר הושפעו משיקולים זרים כאשר המליצו למנות דווקא את סבם וסבתם של הקטינים לאפוטרופוסים. המבקשים טענו כי "התסקיר הינו חד צדדי, ואינו משקף נכונה את העובדות, וכן כי פקידות הסעד הפכו מעורבות רגשית בתיק בצורה כה עמוקה, עד כי הדבר משפיע על טיפולן וגורם לכך שלא יהיה אובייקטיבי" (עמוד 5).

היועץ המשפטי לממשלה טען שרישומים אישיים נכללים במידע שהעובדות הסוציאליות רשאיות

שלא לחשוף בפני הלקוח, לפי סעיף 7(א) לחוק העובדים הסוציאליים ("אדם זכאי לקבל מעובד סוציאלי מידע בדבר טיפולו של העובד הסוציאלי בענייניו **למעט** מידע הנוגע לאדם אחר **ורישומים אישיים של העובד הסוציאלי**"; הדגשה שלי), ולכן חשיפת רישומים אישיים של עובדים סוציאליים תפגע ביכולתם לפעול באופן מקצועי וחופשי. כמו כן, אם הלקוח יחשוש שהדברים שיאמר לעובד הסוציאלי ייחשפו הוא יימנע מלמסור לו מידע, וכך ייפגעו יחסי האמון בין העובד הסוציאלי ללקוחו. בית המשפט בוחן את הגבלת זכות החיסיון בכפוף לערך גילוי האמת (עמוד 13):

נקודת המוצא בהחלת החסיונות היא, כי יש לתת בכורה לערך גילוי האמת, ולהחיל את החיסיון בבחינת חריג, שתחום התפרשותו מצומצם ככל האפשר. לפיכך, גם משהוכר הצורך בהחלת חיסיון או פטור מגילוי מידע בתחום מסוים, יהא היקפו על פי רוב מוגבל ויחסי, פרי שקלול ערכי בין הצורך לגלות את האמת לבין הגשמת האינטרסים של הפרט והציבור, המצדיקים הענקת חיסיון.

בית המשפט לא קיבל את טענת היועץ המשפטי, והדגיש את החשיבות של גילוי האמת במסגרת הליכים משפטיים כהצדקה להסרת החיסיון על הרישומים האישיים (עמוד 13):

הלכה פסוקה היא, כי המטרה העומדת ביסוד ההליך השיפוטי הינה חשיפת האמת ועשיית צדק, כאשר דיני הראיות נועדו לשרת תכלית זו. גילוי האמת משרת את אינטרס הפרט המידיין להוציא צדקתו לאור [...] הגשמת עיקרון גילוי האמת מחייבת גילוי, שקיפות וחשיפה של כלל החומר, המסמכים והנתונים הצריכים לעניין שבמחלוקת.

דוגמה שנייה נמצאת בפסק דין **היועץ המשפטי לממשלה נ' אינו ידוע**. במסגרת הכרזה על קטין כבר אימוץ לפי חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981, ביקש היועץ המשפטי לממשלה מבית המשפט להכריז על הקטין כבר אימוץ ללא אישור האב, בטענה שלרשויות הרווחה אין אפשרות סבירה לאתרו ולזהותו. האם סירבה לחשוף את זהות אביו של הקטין, ומסרה פרטים עליו רק לעובדת הסוציאלית לחוק האימוץ. העובדת הסוציאלית לחוק האימוץ הבטיחה לאם לשמור בסודיות את הפרטים שמסרה לה. היועץ המשפטי לממשלה טען כי חלה חובת סודיות על דברים אלה.

בית המשפט דחה את טענת היועץ המשפטי לממשלה בנוגע לחובת הסודיות תוך בחינה של החריגים הקבועים בסעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים לשמירה על סודיות. הוא קבע שחל החריג הקבוע בסעיף 8(א)(3) לחוק – "הגילוי הוא של מידע שנמסר לעובד סוציאלי בידי האדם שעליו המידע, ובלבד שהעובד הסוציאלי שוכנע שהמידע דרוש לשם טיפול בילדיו הקטנים של אותו אדם", מאחר ש"המידע דרוש לצורך הטיפול בקטין. כיום המדובר בטיפול בענייניו של הקטין בביהמ"ש ובעתיד עלול להיווצר, חלילה, צורך בטיפול רפואי" (עמוד 226). כמו כן, בית המשפט דחה את עמדת היועץ המשפטי לממשלה שחובת הסודיות חלה על העובדת הסוציאלית לחוק האימוץ (עמוד 209):

"יתכן גם שפק"ס [פקידת סעד] לא הייתה רשאית להבטיח לאם את מה שהבטיחה, שכן הבטחה שכזאת נוגדת את תקנת הציבור, מקפחת אב ובן ומונעת, מכל אחד מהם, את זכותם הטבעית לדעת על קיומו של השני.

דוגמה אחרונה מובאת בפסק הדין **פלוני נ' אלמוני ואלמונית**, שעניינו הכרזה על קטין כבר אימוץ. העובדת הסוציאלית לחוק האימוץ הסתמכה בחוות דעתה גם על דוחות שמסר לה צוות העובדים הסוציאליים במרכז הקשר שבו נערכו מפגשים של הקטין עם הוריו הביולוגיים. היועץ המשפטי לממשלה ביקש מבית המשפט להסתמך בהחלטתו להכריז על הקטין כבר אימוץ רק על התסקיר שהוגש לבית המשפט על ידי העובדת הסוציאלית לחוק האימוץ, ולא להזמין את העובדות הסוציאליות ממרכז הקשר להעיד על הדוחות שמסרו לה, מאחר שחל עליהם חיסיון לפי סעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים. בית המשפט דחה את בקשת היועץ המשפטי לממשלה בנימוק שהחיסיון הוא יחסי ואפשר להסירו לשם עשיית צדק (עמוד 1):

גם אם קיימים נוהג, מדיניות והנחיות של העובדים הסוציאליים לא לצרף דיווחים אלו לתסקירים אין המדיניות יכולה לשלול סמכותו של בית המשפט לעיין בדיווחים אלו במידת הצורך. גם אם ניתן לקבוע שמדובר בדיווחים חסויים מכוח החיסיון המוטל על עו"ס, החיסיון הוא יחסי ובר הסרה לצורכי עשיית צדק.

לתפיסת בית המשפט, עשיית צדק פירושה מתן אפשרות לבית המשפט להגיע לגילוי האמת, והיא גוברת על ערך החיסיון: "אינטרס זה של עשיית צדק והגעה להכרעה משפטית, מוסרית ועובדתית נכונה על בסיס נתוני אמת (ובהם דיווחי מרכז הקשר) עולה לאין שיעור על האינטרס המובן לבית המשפט בדבר שימור דיווחי מרכז הקשר חסויים לעיני העו"ס לסדרי דין" (עמוד 2). בית המשפט מתייחס גם באופן כללי לאפשרות שבמסגרת הליכים משפטיים בית המשפט יורה על הסרת החיסיון בנסיבות המצדיקות זאת (עמוד 3):

בית המשפט רשאי להורות על הסרת החיסיון מקום שגילוי הראייה לצרכי עשיית צדק גובר על האינטרס שבאי גילוייה. גם בחוק העובדים הסוציאליים עצמו, קיימת הוראה המאפשרת הסרת חיסיון על "סוד" שהגיע לעובד הסוציאלי או לכל אדם אחר מקום שבית המשפט קובע שהתקיימו [...] נסיבות המצדיקות גילוי הסוד בפניו (סעיף 8א) (8) לחוק העובדים הסוציאליים).

בפסקי הדין שהובאו לעיל נראה אפוא שהאמון במסגרת יחסים טיפוליים כפי שהוצג בתמה הראשונה אינו רלוונטי כאשר אי-הסרת החיסיון תפגע ביכולת של בית המשפט להגיע לחקר האמת לצורך עשיית צדק, ולכן במקרים אלה ערך גילוי האמת גובר על ערך החיסיון.

חובת הסודיות אינה חלה על עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין בהכנת תסקיר לבתי המשפט

בתמה הנוכחית מוצגות תפיסות בתי המשפט לגבי תחולת חובת הסודיות על עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין. תפקידם של עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין מוגדר בתקנון העובדים הסוציאליים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים – תפקידו ודרכי עבודתו של עובד סוציאלי לעניין סדרי דין (תקנון עבודה סוציאלית, 2014, עמוד 1):

עו"ס לעניין סדרי דין מתערב באופן זמני במשפחה לצורך אבחון ומתן חוות דעת והמלצות לערכאות משפטיות בסוגיות הקשורות בטובתם של קטינים במשפחות במשבר גירושין, בדילמות הקשורות בהגנה על קורבנות אלימות במשפחה, ובסוגיית אפטרופסות לחסויים וקטינים.

עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין ממונים בידי בית המשפט לענייני משפחה כדי לתת את חוות דעתם באמצעות הגשת תסקיר לבית המשפט. הם מהווים רשות מוסמכת ופועלים מטעם מערכת החוק ובתי המשפט, מאחר שסמכותם מוגדרת בחוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), התשט"ו-1955. עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין אוספים את המידע לצורך הכנת התסקיר שלא במסגרת יחסי אמון החלים בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן הם אינם מחויבים לשמור על סודיות המידע שנאסף.

התמה העולה מפסקי הדין שלהלן היא כי בית המשפט סבור שחובת הסודיות אינה חלה על עובדים סוציאליים שממונים מטעם בתי המשפט להכנת תסקיר הנוגע לטובת הקטין ורווחתו, כדי לאפשר לעובדים סוציאליים לעניין סדרי דין לפעול באופן חופשי ומקצועי בכתיבת תסקיר, מבלי שיחששו שתוגש נגדם תביעת דיבה בטענה שתוכן התסקיר מהווה לשון הרע. לפי סעיף 1 לחוק איסור לשון הרע, לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול "להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרם לשנאה, לבוז או ללעג מצדם" (סעיף 1 (1)), או "לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו" (סעיף 1 (2)).

תמה זו מתבטאת בפסק הדין **לזר נ' טליה**, שעניינו סכסוך בענייני משמורת בין התובעת לבן זוגה. בית המשפט לענייני משפחה מינה את העובדת הסוציאלית לעניין סדרי דין לערוך תסקיר ראשוני בנוגע למשמורת על בתם המשותפת של בני הזוג. במהלך עריכת התסקיר ראייתה העובדת הסוציאלית את הגננת והסייעת (להלן: הנתבעות) בגן הילדים שבו למדה בתה של התובעת. התובעת טענה שהגשת תסקיר לבית המשפט מהווה פרסום לשון הרע בהתאם לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965, מאחר שלטענתה תוכן התסקיר אינו אמת והוא נועד "לנגח את התובעת שלא כדין ו/או להשפילה ו/או לעשותה מטרם לשנאה ו/או לבוז" (עמוד 3). מנגד, הנתבעות טענו שהדברים שנאמרו לעובדת הסוציאלית לסדרי דין והועלו על הכתב בתסקיר הם חסויים בכפוף לסעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים.

בפסק דינו בחן בית המשפט את ההגנה מפני תביעת איסור לשון הרע בהתאם לסעיף 13(5) בחוק איסור לשון הרע, שלפיו "לא ישמש עילה למשפט פלילי או אזרחי פרסום על ידי שופט, חבר של בית דין

דתי, בורר, או אדם אחר בעל סמכות שיפוטית או מעין שיפוטית על פי דין, שנעשה תוך כדי דיון בפניהם או בהחלטתם, או פרסום על ידי בעל דין, בא כוחו של בעל דין או עד, שנעשה תוך כדי דיון כאמור". בית המשפט קבע שחוק איסור לשון הרע מגן על תביעת לשון הרע בשל פרסום "שנעשה תוך כדי דיון", ושבמקרה הנוכחי התסקיר הוכן והוגש במסגרת דיון בבית המשפט לענייני משפחה. בית המשפט דחה את התביעה והדגיש שקיים "אינטרס ראשון במעלה לאפשר לנחקרים ע"י פקיד הסעד לומר את דבריהם באופן חופשי, מבלי שמרחף מעליהם איום של תביעת דיבה, וזאת בפרט שמדובר בצוות החינוכי של הקטין" (עמוד 11). לכן, סעיף 8 לחוק העובדים הסוציאליים אינו חל על הדברים הנאמרים לעובד הסוציאלי שנשלח מטעם בית המשפט לשם הכנת תסקיר.

בפסק הדין **כרסטיני נ' מעוז** ניכר חיזוק לנרטיב ששמירת הסודיות אינה חלה על תסקיר שהוגש בידי עובד סוציאלי שמונה מטעם בית המשפט, ולכן העובד הסוציאלי מוגן מפני תביעות לשון הרע. עניינו של פסק הדין הוא תביעה שהוגשה נגד עובד סוציאלי שהגיש תסקיר מטעם בית המשפט לענייני משפחה בעקבות סכסוך משמורת בין בני זוג. בית המשפט שב והדגיש כי חשוב לאפשר לעובד הסוציאלי לפעול ללא חשש מתביעות עתידיות כדי שתפקודו המקצועי לא ייפגע במהלך הכנת התסקיר (עמוד 4):

מתן אפשרות לצדדים בסכסוך משמורת לתבוע אישית את העובד הסוציאלי, יש בהם כדי לפגוע בתפקודו, תוך הרתעתו מפעולה כנגד מי שתבע אותו, ותוך צורך בהקדשת אמצעים כספיים וזמן להתמודד עם אותן תביעות, שבמקרים רבים הינן תביעות קנטרניות ונקמניות שאין בהן ממש.

ולבסוף, בפסק הדין **נאורי נ' זכי** סבר בית המשפט כי סמכותו של העובד הסוציאלי שמונה על ידי בית המשפט לענייני משפחה להגיש תסקיר בעקבות סכסוך משמורת בין בני זוג היא במעמד דומה לסמכות מעין שיפוטית (עמוד 7):

הנתבעת 1 [העובדת הסוציאלית שמונתה מטעם בית המשפט לשם מתן תסקיר], כאדם שמונה על ידי בית המשפט לערוך תסקיר, הינה במעמד של אדם בעל סמכות הדומה לסמכות מעין שיפוטית, או של עד בנסיבות העניין. אין צריך לומר כי דיון כאמור אינו יכול להתנהל כראוי תחת איום אפשרי של תביעות לשון הרע של הצדדים כלפי גורמים הפועלים בשם בית המשפט.

בית המשפט קבע גם שלמרות הביטויים הקשים והפוגעניים שנכללו בתסקיר, אין להכיר בקיום לשון הרע (עמוד 8):

הכרה בקיום לשון הרע – גם אם מדובר בביטויים קשים ופוגעים – תפגע במעמדו של התסקיר בכללותו ואין מקום לעשות זאת בהליך המתנהל בפניי. גורמים העורכים תסקיר על פי הוראת בית המשפט אינם צריכים להיזהר בלשונם מפאת חשש מפני תביעות לשון הרע. גישה שתהפוך אפשרות זו להסתברות ממשית טומנת בחובה סכנה גדולה מאוד לאפשרות של קיום דיונים כנים, ישירים וממצים.

בפסקי הדין שהובאו לעיל דן בית המשפט באחד התפקידים המרכזיים בעבודה סוציאלית – הכנת תסקיר לבית המשפט (גולדשטיין וגירון, 2018), והשווה את סמכותו של העובד הסוציאלי לעניין סדרי דין לסמכות מעין שיפוטית. בית המשפט ביטא תפיסות המעודדות ניהול דיון פתוח ומשוחזר, בעיקר משום שמדובר בסוגיות רגישות הנוגעות לענייני משפחה, משמורת וטובת הקטין, ולכן היה סבור כי האינטרס הציבורי הוא לאפשר לעובדים הסוציאליים לעניין סדרי דין, או לכל גורם מקצועי הפועל בשם בית המשפט, להביא לידי ביטוי בחופשיות את מומחיותם באמצעות התסקיר. חיזוק לתפיסת בית המשפט מובא גם בחוק איסור לשון הרע, שאוסר על הגשת תביעה על פרסום שנעשה "תוך כדי דיון", שכולל גם תסקיר שהגישו עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין.

נראה אפוא שבית המשפט סבור ששמירה על פרטיות וסודיות כבסיס למערכת האמון החלה בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, כפי שבאה לידי ביטוי בתמה הראשונה, אינה חלה על דברים הנאמרים לעובדים סוציאליים הפועלים מטעם בתי המשפט. תוכן התסקיר מאפשר לבית המשפט להגיע לגילוי האמת, וגילוי האמת יתאפשר רק אם העובדים הסוציאליים יוכלו לכתוב את התסקיר במקצועיות ובחופשיות.

משהצגתי את ממצאי המחקר, אבקש להציג בפרק הבא תמונה רחבה של הסוגיות המרכזיות שעלו במחקר האיכותני של פסקי הדין ותובנות, שיכולות לסייע לעובדים סוציאליים לאזן את המתח הקיים בין השמירה על סודיות ופרטיות הלקוח לבין הפרתה. לאחר מכן אציג המלצות לעובדים סוציאליים בנוגע לדרכי הפעולה העומדות בפניהם בבואם לפתור דילמות בנושא שמירה על סודיות.

דיון

פסקי הדין שנבחנו במחקר ממחישים היבטים שונים של שמירה על סודיות בעבודה סוציאלית, והתמות המרכזיות שאותרו מציגות את תפיסות העולם של בתי המשפט לגבי הממדים המשפטיים הרלוונטיים לסוגיה זו. התמה הראשונה היא שהחיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג. תפיסה זו מחזקת את התפיסה הרעיונית של שמירת הסודיות והפרטיות של הלקוח, שהיא תנאי מהותי לקיום יחסי אמון בין העובדים הסוציאליים ללקוחותיהם (גולדשטיין ורוזנר, 2000; שניט, 2001; Madden, 2013). בית המשפט מכיר בחשיבות החיסיון כבסיס לאמון בשתי רמות: ברמה האישית של היחסים בין הלקוחות לעובדים הסוציאליים, החיסיון משרת את הזכות החוקתית לפרטיות; ברמה הציבורית, החיסיון משרת את אמון הציבור ברשויות הרווחה, הנחוץ כדי שהלקוחות יפנו לקבלת שירותי רווחה. לפיכך, בשם ההגנה על הפרטיות ועל האינטרס הציבורי של אמון הציבור, בתי המשפט סבורים כי החיסיון הוא הכלל והסרתו היא החריג. החשיבות שבית המשפט מייחס לערך החיסיון ניכרת גם בכך שברוב פסקי הדין שנבדקו במחקר (64%) קבעו בתי המשפט כי הפגיעה בסודיות החלה בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם אינה מוצדקת. יש לציין כי מסקנה זו, כמו גם שאר המסקנות במחקר, כפופה למגבלות המחקר כפי שיפורטו בהמשך.

עם זאת, לפי התמה השנייה החיסיון הוא יחסי ומוגבל כאשר הסרתו נחוצה כדי להגיע לעשיית צדק בהליכים משפטיים. כפי שעולה מממצאי המחקר, במקרים כאלה ערך גילוי האמת גובר על ערך שמירת הסודיות של המידע או של רישומיהם האישיים של העובדים הסוציאליים. נראה כי יש מתח בין התמה הראשונה לבין התמה השנייה, הנובע מההתנגשות בין ערכים ואינטרסים: מחד גיסא עומדות הזכות לפרטיות והשמירה על סודיות המידע שנצבר על הלקוח כתשתית מהותית לבניית מערכת יחסים של אמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ומאידך גיסא עומדים ערך האמת והזכות לקבל מידע בהליכים המתקיימים בבית משפט לשם עשיית צדק. כיצד אפוא על עובדים סוציאליים לפעול במציאות שבה, מצד אחד, השמירה על סודיות היא התשתית לאמון במערכת היחסים בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, ולכן הסרת החיסיון היא הכלל והסרתו היא החריג; ומצד האחר, כאשר הדבר דרוש לשם עשיית צדק הסרת החיסיון היא הכלל?

כדי ליישב את המתח בין התמות אפשר להציע קווים מנחים למקרים שבהם מתאימה כל אחת מהן. התמה הראשונה תבוא לידי ביטוי בעיקר בהליכים פליליים שעניינם אלימות ותקיפה מינית. בהליכים אלה עלולות להיות השלכות מרחיקות לכת לפגיעה בפרטיות של נפגעי העבירות ובאמון שלהם ברשויות הרווחה. אמון זה נדרש כדי שנפגעי עבירות אלימות ומין ירגישו בטוחים לספר את סודותיהם לעובדים הסוציאליים ויאמינו ביכולתן של רשויות הרווחה לשמור על מידע רגיש שהתגלה להן, וכן כדי שלא יימנעו מהגשת תלונה במשטרה על מקרי הפגיעה. התמה השנייה יכולה לבוא לידי ביטוי במקרים שבהם לגילוי המידע יש השלכות מרחיקות לכת על מבקש המידע או על אחרים. דוגמה לכך, כפי שעולה מפסקי הדין שנסקרו בתמה השנייה, היא תיקי אימוץ – שבהם קטין מעורב בהליכים המשפטיים, ולגילוי המידע יש השלכות מרחיקות לכת על גורלו ועתידו.

כמו כן, החיסיון אינו חל על עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין, כפי שעולה מהתמה השלישית. כאן ניכרת מורכבות תפקידם של עובדים סוציאליים הפועלים מטעם בתי המשפט. בית המשפט קובע שכדי להגיע לגילוי האמת העובדים הסוציאליים צריכים לפעול בחופשיות וללא חשש מהגשת תביעות נגדם. לכן, השמירה על סודיות ופרטיות אינה חלה על מי שפועל מטעם בית המשפט, כדי לסייע לבית המשפט להגיע לגילוי האמת בהליכים המשפטיים (שניט, 2001). אם כן, בניגוד לתמה השנייה שלפיה מותר לפגוע ביחסי האמון בין עובדים סוציאליים ללקוחותיהם, לפי התמה השלישית יחסי אמון המבוססים על שמירת פרטיות וסודיות כלל אינם יכולים להתקיים כאשר בית המשפט צריך לקבל החלטות מכרעות בעזרת תסקיר שהגישו העובדים הסוציאליים שפעלו מטעמו.

ממצאי המחקר והסקירה הספרותית מעלים כמה תובנות רלוונטיות לעיסוק המקצועי של עובדים סוציאליים בהקשר של סודיות. ראשית, הלקוח מוסר את המידע לעובדים הסוציאליים מתוך הנחה שאלה ישמרו על פרטיותו וצנעתו גם במסגרת הליכים משפטיים. הפרת החיסיון מצד העובדים הסוציאליים פוגעת אפוא הן באינטרס האישי של שמירה על יחסי האמון בין הלקוחות לבין העובדים הסוציאליים, והן באינטרס הציבורי של שמירה על אמון הציבור ברשויות הרווחה. משום כך חשוב שהעובדים הסוציאליים יבהירו ללקוחותיהם בסמוך לתחילת הקשר כי החיסיון הוא יחסי ומוגבל, וכי הוא יוסר רק באמצעות הסכמת הלקוח או החלטה מפורשת של בית המשפט שדן בבקשה להסרת

החיסיון (גולדשטיין ורוזנר, 2000; שניט, 2001). כמו כן, בהליכים משפטיים אזרחיים ובהליכים פליליים בהתאם לסעיף 65 לחוק העובדים הסוציאליים, לעובדים סוציאליים שנדרשים ליתן עדות על מידע שנודע להם על לקוח או לחשוף מסמכים מתיקו אין שיקול דעת מקצועי בשאלה אם להסיר את החיסיון, ועליהם לפנות אל הלקוח או אל בית המשפט בבקשה להסירו.

עם זאת, לטעמי בית המשפט מנסה לאזן בין האינטרס של גילוי האמת לבין אינטרס השמירה על הסודיות באמצעות הפרוצדורה המשפטית שבה נבחנת הסרת החיסיון: הדיון מתנהל בדלתיים סגורות בהתאם לסעיף 50א(ג) לפקודת הראיות, והחומר החסוי נחשף רק לעיני בית המשפט שדן בבקשה; רק לאחר מכן מוסר בית המשפט את החלטתו בנוגע להסרת החיסיון על כל החומר החסוי או על חלקו, בהתאם למידת הרלוונטיות של המידע לגילוי האמת (שניט, 2001).

שנית, עובדים סוציאליים צריכים לדעת שבתהליך קבלת ההחלטות שלהם בנושא שמירה על סודיות ופרטיות עליהם לבחון את החלטותיהם לאור חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כמו כן, עובדים סוציאליים שמבקשים להפר את חובת שמירת הסודיות והפרטיות על מידע שמסר הלקוח, גם אם ההפרה עומדת בתנאים שנקבעו בחוק העובדים הסוציאליים, צריכים לשקול תחילה חלופות אחרות שימזערו את הפגיעה בפרטיותו של הלקוח. אם לאחר בחינת כלל הנסיבות עולה כי אין מנוס מפגיעה בפרטיות הלקוח, עליהם לעשות זאת במידה מצומצמת ככל האפשר.

שלישית, עובדים סוציאליים צריכים להיות מודעים לכך שגם מידע שלפי חוק העובדים הסוציאליים אפשר שלא לחשוף, לדוגמה רישומים אישיים, יהיה עליהם לחשוף בהוראת בית המשפט. כפי שעולה מממצאי המחקר, בית המשפט סבור כי בנסיבות מסוימות גילוי האמת דרוש לשם עשיית צדק בהליכים משפטיים, ולכן ערך האמת יגבר על החיסיון לפי שיקול דעתו של בית המשפט בהתאם לסעיף 8(8) לחוק העובדים הסוציאליים.

רביעית, על עובדים סוציאליים שמגישים תסקיר לבית המשפט לפי צו שיפוטי לפעול באופן מקצועי וחופשי ללא חשש מתביעה שתוגש נגדם על תוכן התסקיר, מאחר שלפי ממצאי המחקר בתי המשפט תופסים אותם כשליחיהם, ולכן חובת שמירת הסודיות המקצועית אינה חלה עליהם. עם זאת, אין להסיק מכך שעובדים סוציאליים אינם נדרשים לשמור על סודיות בעת הכנת התסקיר, שכן גם כאשר הם אוספים מידע לפי צו שיפוטי עליהם לפעול באופן מידתי בפעולות החקירה שהחוק מתיר להם לבצע, ולצמצם את הפגיעה בפרטיותו ובצנעת חייו של אדם ככל האפשר (שניט, 2001). לדוגמה, עליהם לבחון אם חקירה של גורם שלישי היא הכרחית לגילוי המידע הנדרש כדי שבית המשפט יגיע לחקר האמת.

לבסוף, עובדים סוציאליים צריכים לבסס את ההחלטה בנושא שמירה על סודיות על הממדים המשפטיים של הסוגיה, ולא רק על ניסיונם המקצועי והתייעצות עם עמיתים מתחום העבודה הסוציאלית (Linzer et al., 2003). משום כך, בחלק הבא אבקש להתמודד עם מורכבותו של תהליך קבלת ההחלטות בנושא סודיות בעבודה סוציאלית, ולהציע המלצות שיוכלו לסייע לעובדים הסוציאליים בעיקר בפרקטיקה היום-יומית.

הרחבת הידע המשפטי של עובדים סוציאליים בנושא שמירת סודיות

דורון ואחרים (2007) מצאו במחקרם שעובדים סוציאליים בישראל אינם בקיאים בחוק העובדים הסוציאליים (דורון ואחרים, 2007; דורון, 2012; Braye, Martin, & Carr, 2001). אני סבורה כי כדי שהעובד הסוציאלי יוכל לזהות את ההיבטים המשפטיים הכרוכים בקבלת החלטות בנוגע לשמירת סודיות, עליו להכיר את הזירה המשפטית בשני מישורים: חקיקה ופסיקה. במישור החקיקה נכללות שתי רמות של ידע. הראשונה היא היכרות עם החקיקה שנוגעת באופן ספציפי לעבודה סוציאלית – חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996. עובדים סוציאליים צריכים לגלות בקיאות בסעיפים הרלוונטיים בחוק שנוגעים לשמירה על סודיות במובנה הרחב: גילוי מידע, שמירה על סודיות מקצועית ועדות עובד סוציאלי (סעיפים 7, 8 ו-65 לחוק העובדים הסוציאליים). כך, לדוגמה, אם עובדים סוציאליים מוזמנים למסור עדות בהליכים משפטיים שלקוח מעורב בהם, הם צריכים להיות מודעים לחיסיון ולאופן הסרתו בהתאם לסעיף 56 לחוק העובדים הסוציאליים. בדוגמה אחרת, אם הלקוח מבקש מהעובדת הסוציאלית מסמכים מתיקו האישי שמנוהל על ידי העובדת הסוציאלית, היא צריכה להיות מודעת לסעיף 7 לאותו חוק שקובע באילו תנאים היא רשאית לסרב למסור ללקוח את המסמכים.

ברמה השנייה, העובדים הסוציאליים צריכים לזהות חוקים נוספים שיכולים להיות רלוונטיים לפתרון הדילמה האתית מלבד חוק העובדים הסוציאליים. לדוגמה, אם עובדת סוציאלית המתמחה בטיפול זוגי מטפלת בבני זוג על רקע כססוך שמתנהל ביניהם בבית המשפט לענייני משפחה, ובמהלך הטיפול אחד מבני הזוג מבקש שתמסור לו מסמכים מהתיק הטיפולי המשותף שלהם – העובדת הסוציאלית צריכה להיות מודעת לכך שמסירת המסמכים לאחד מבני הזוג ללא הסכמת בן הזוג השני עלולה להוות הפרה של חוקים, כמו חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981 וחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כמו כן היא חשופה לתביעת דיבה לפי חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965. לכן עליה להתחשב גם בזכויותיו של הלקוח שמעוגנות במסגרת חוקים אלה – הזכות לפרטיות והזכות לשמו הטוב.

במישור הפסיקה, על עובדים סוציאליים להכיר את עמדת בית המשפט בנושא חובת הסודיות בעבודה סוציאלית כפי שהתבטאה בפסקי הדין, אלה שהוצגו במחקר הנוכחי וגם אחרים, וכן את ההיבטים המשפטיים שעליהם להביא בחשבון בעת פתרון דילמה אתית בנושא שמירת סודיות. כך, לדוגמה, בהתאם לתפיסת בית המשפט כפי שעלתה מפסקי הדין שנחקרו, כשעובדים סוציאליים מבקשים להפר את חובת הסודיות ולחשוף מידע על לקוח – עליהם לשקול את החלופות שימצעו את הפגיעה בשמו הטוב. משום כך, מומלץ שמשרד הרווחה והשירותים החברתיים יפתח תוכניות לימוד שיסייעו לעובדים סוציאליים להגדיל את הבקיאות שלהם בהיבטים המשפטיים של חקיקה ופסיקה בנושא חובת הסודיות בעבודה סוציאלית. מומלץ שאנשי מקצוע משתי הפרופסיות – משפטים ועבודה סוציאלית – יבנו יחד את תוכנית הלימוד, כדי להנגיש את השפה המשפטית לעובדים הסוציאליים ולצמצם את הפער בין השיח המשפטי לשיח הטיפולי (גולדשטיין ולאור, 2009; לוסיגמן ואהרונ, 2012). כמו כן, אפשר ללמד עובדים סוציאליים להתמצא במאגרי מידע משפטיים מקוונים כמו נבו ותקדין, כדי שיוכלו להתעדכן בחקיקה ובפסיקה שרלוונטיות לפרקטיקה היום-יומית שלהם בהקשר של שמירה על סודיות.

העלאת מודעות בקרב עובדים סוציאליים לפעולתן של ועדת האתיקה וועדת המידע

מומלץ להעלות את המודעות של עובדים סוציאליים לקיומם של שני גופים שיכולים לסייע להם בהתמודדות עם הממדים המשפטיים הנוגעים לשמירה על סודיות. הגוף הראשון הוא ועדת האתיקה של איגוד העובדים הסוציאליים, שתפקידה בין השאר הוא לייצג לעובדים סוציאליים שפונים אליה באשר לקבלת החלטות בנושא שמירה על סודיות. הגוף השני הוא ועדת המידע – ועדה סטטוטורית שהוקמה מכוח סעיפים 7(ד) ו-54(ב) לחוק העובדים הסוציאליים. לפי סעיף 7(ד), הלקוח יכול לערער לוועדת המידע על החלטת העובד הסוציאלי שלא למסור לו מידע מתיקו, וועדת המידע תדון בערעור. ואולם, כפי שעולה מפרסום של ועדת המידע בכתב העת של איגוד העובדים הסוציאליים, גם עובדים סוציאליים יכולים לפנות לוועדה בשאלות בנושא שמירה על סודיות (גוטמן-שוורץ ושינדלר, 2017).

מגבלות המחקר

פסקי הדין שבהם מעורבים עובדים סוציאליים ועוסקים בשמירה על סודיות אותרו באמצעות חיפוש במאגרי מידע מקוונים, אולם לא כל התביעות הרלוונטיות למחקר כזה מופיעות במאגרים אלה. לדוגמה, תביעות המסתיימות בהסכמי פשרה מחוץ לכותלי בית המשפט אינן תמיד מתפרסמות במאגרי המידע המשפטיים (בוגוש, הלפרין-קדר ואיל, 2011). מגבלה נוספת היא שהמחקר הוא איכותני, ויכולת הכללה של ממצאיו היא מוגבלת.

נקודות מפתח

- ברוב פסקי הדין שנבחנו במחקר קבעו בתי המשפט כי הפגיעה בסודיות המידע הסוציאלי על הלקוח לא הייתה מוצדקת.
- פגיעה בפרטיות הוצדקה כאשר הדבר נדרש כדי להגיע לחקר האמת ועשיית צדק בהליכים משפטיים, או כאשר הוגש תסקיר בידי עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין.
- שיקול הדעת בשאלה אם להסיר חיסיון מסור בידי בית המשפט או העובד הסוציאלי, בהתאם לנסיבות ולחקיקה הרלוונטית.
- בכל מקרה, הפרת פרטיות של אדם עלולה להיות מנוגדת לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ולכן עליה להיות מצומצמת ומידתית.

מקורות

אימוץ (י-ם) 52/04 היועץ המשפטי לממשלה נ' אינו ידוע (פורסם בבנו, 7.12.04).

אמץ 8/14 (נצ') פלוני נגד אלמוני ואלמונית (פורסם בבנו, 27.11.14).

בוגוש, ר', הלפרין-קדר, ר' וכתבן, א' (2011). השפעת המאגרים הממוחשבים על יצירת הגוף המשפטי בדיני המשפחה בישראל. **עיוני משפט**, ל, 603–643.

- ברק, א' (2014). כבוד האדם – הזכות החוקתית ובנותיה. שריגים: נבו.
- ב"ש (י-ם) 6751/02 אריה אדלר נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 20.5.03).
- בש"פ 8252/13 מדינת ישראל נ' ליאל שינר (פורסם בנבו, 23.01.14).
- בש"פ 8555/60 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בתקדין, 9.11.06).
- גוטמן, ד. (2011). **אתיקה למקצועות טיפוליים**. תל אביב: דיונון.
- גוטמן-שוורץ, א. ושינדלר, מ. (2017). מדינוני ועדת המידע. **מידעו"ס, 28**.
- גולדשטיין, ש. ורזנר י. (2000). **חוק העובדים הסוציאליים הלכה למעשה**. רמות.
- גולדשטיין, ש. ולאור, ר. (2009). היבטים בין תרבותיים והשפעתם על אנשי מקצועי בהקשר של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה וחובת דיווח. **משפחה ומשפט, ג-ד, 277-243**.
- גולדשטיין, ש. וגירון, י. (2018). **עיגון מעמד העובד הסוציאלי בישראל בחקיקה**. האגודה לקידום מעמד העבודה הסוציאלית.
- דורון, י. (2012). עובדים סוציאליים והחוק בישראל. בתוך מ. חובב, א. לונטל וי. קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל** (עמודים 68-89). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- דורון, י., רוזנר, י. וקרפל-הנס, מ. (2007). חוק עבודה סוציאלית ופרופסיונליזם: עמדותיהם של עובדים סוציאליים כלפי חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996. **חברה ורווחה, כז(2)**, 213-189.
- דושניק, ל. וצבר-בן יהושע, נ. (2016). אתיקה של מחקר איכותני. בתוך נ. צבר-בן יהושע (עורכת), **מסורות וזרמים במחקר האיכותני: תפיסות אסטרטגיות וכלים מתקדמים** (מהדורה ראשונה, עמוד 217-235). תל אביב: מכון מופ"ת.
- הצעת חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ה-1995, ה"ח 230.
- וייל, ג. (2003). החוזה המקצועי. בתוך ג. שפלר, י. אכמון וג. ויילר (עורכים), **סוגיות אתיות במקצועות הטיפול והייעוץ הנפשי** (עמודים 195-207). ירושלים: מאגנס.
- חוק אימוץ ילדים, תש"ך-1960, ס"ח 1028.
- חוק ההגנה על חוסים, תשכ"ה-1996, ס"ח 480.
- חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"ך-1960, ס"ח 311.
- חוק הנוער (שפיטה), ענישה ודרכי טיפול, תשל"א-1971, ס"ח 629.
- חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996, ס"ח 152.
- חוק הסעד (סדרי דין בעניני קטינים, חולי נפש ונעדרים), תשט"ו-1955, ס"ח 126.
- לוסטיגמן, ר. ואהרונ, מ. (2012). פיצוח השפה המשפטית "בקליפת אגוז": בדרך לעברית משפטית פשוטה. **עיונים בשפה וחברה, 5(2-1)**, 103-91.
- מאוטנר, מ. (2008). **משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת**. תל אביב: עם עובד.
- ע"א 17-03-28847 לוזון נ' גרינפלד (פורסם בנבו, 25.7.17).
- פ"ח (ת"א) 1022/05 מדינת ישראל נ' דסיקלאו קוייה (פורסם בנבו, 5.12.05).
- פקודת הראיות, תשל"א-1971, ס"ח 705.

- פרוטוקול ישיבה מספר 427 של ועדת הכנסת, הכנסת ה-13, 30 (27.2.1996).
- קרפל-הנס, מ., דורון, י. ואור-חן, ק. (2008). עמדות של עובדים סוציאליים כלפי חוק ומשפט. **ביטחון סוציאלי**, 87, 69-99.
- קוד האתיקה של איגוד העובדות והעובדים הסוציאליים, 2018. נדלה מתוך: <https://did.li/s7fTY>
- שניט, ד. (2001). **סודיות, פרטיות והזכות לדעת בעבודה סוציאלית**. ירושלים: מאגנס.
- שפירו, ש., שרר, מ., קורין-לנגר, נ. ווייס, ע. (2002). התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. **חברה ורווחה**, (2), 135-152.
- שקדי, א. (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תיאוריה ויישום**. תל אביב: רמות.
- שקדי, א. (2014). **המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני - הלכה למעשה**. תל אביב: רמות.
- ת"א 11996/03/10 לזר ואח' נ' טליה ואח' (פורסם בנבו, 20.10.10).
- ת"א (חי') נאורי נ' זכי (פורסם בנבו, 17.3.08).
- ת"א (חי') 15-09-6851 לזון נגד גרינפלד (פורסם בנבו, 13.2.17).
- ת"א (קריית) 17-07-53573 כרסנטי נ' מעוז (פורסם בנבו, 16.12.18).
- תירוש, י. (2001). "סיפור של אונס לא יותר": על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי בע"פ 30301/98 מדינה ישראל נ' דן שבתאי. **משפטים**, לא, 579-622.
- תמ"ש (י-ם) 9120/06 י' א' נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 23.8.07).
- תקנון עבודה סוציאלית 30.12.14 נדלה מתוך: <https://did.li/3XhTY>
- תקנון עבודה סוציאלית 25.12.18 נדלה מתוך: <https://www.gov.il/he/departments/policies/molssa-social-regulations>
- Banks, S. (2016). Everyday ethics in professional life: Social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*, 10, 35-52. doi: 10.1080/17496535.2015.1126623
- Braye, S., Martin, G., & Carr, H. (2001). *Law for social workers*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Congress, E. (2000). What social workers should know about ethics: Understanding and resolving practice dilemmas. *Advances in Social Work*, 1, 1-25. doi: 10.18060/124
- Dicken, J. (2013). *Social work, law and ethics*. London, England: Routledge.
- Dobinson, I., & Johns, F. (2007). Qualitative legal research. In M. McConville & W. Chui (Eds.), *Research methods for law* (pp. 46-68). Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- Gray, M., & Gibbons, J. (2007). There are no answers, only choices: Teaching ethical decision-making in social work. *Australian Social Work*, 60, 222-238. doi: 10.1080/03124070701323840
- Hall, M. A., & Wright, R. F. (2008). Systematic content analysis of judicial opinions. *California Law Review*, 63(69), 63-122.
- Hodgson, D., & Watts, L. (2017). What can moral and social intuitionism offer ethics education in social work? a reflective inquiry. *British Journal of Social Work*, 47, 181-197. doi: 10.1093/bjsw/bcw072
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

- Linzer, N., Conboy, A., & Eillen, A. (2003). Ethical dilemmas of Israel social workers. *International Social Work*, 46(1), 7–21. doi: 10.1177/0020872803046001590
- Madden, R.G. (2003). *Essential law for social workers*. New York, NY: Columbia University Press.
- Motieciene, R., Laitinen, M., & Skaffari, P. (2019). The constructions of everyday ethics in Lithuanian family social work practices. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 18, 46–58. doi: 10.15388/STEPP.2019.3
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Reamer, F.G. (2013). *Social work values and ethics*. New York, NY: Columbia University Press.
- Sandu, A., & Frunaz, F. (2017). *Ethical issues in social work practice*. Hershey, PA: IGI Global.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1988). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zengin, O. (2018). Ethical dilemmas that Turkish social workers encounter and factors that influence their decisions in case of ethical dilemmas. In A. Sandu & F. Frunaz (Eds.), *Ethical Issues in Social Work Practice* (pp. 105–116). IGI Global.